

Академик Милорад ЕКМЕЧИЋ

УЛОГА КАТОЛИЧКЕ ПОЛИТИЧКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ У ИСТОЧНОМ ПИТАЊУ 1844-1878.

Шарл Сењобос је приказујући стварање политичких странака у Европи прошлога века у својој "Политичкој историји савремене Европе. Развој партија и политичких облика 1814-1896", рекао да постоје само католичке политичке странке. Протестантске и православне цркве су националне и делују заједно са владама, док је католичка црква једина интернационална под својим верским старешином који је независан од влада. Због тога једино католици имају своје партије. Ипак не каже да они због тога једини имају и политичку идеологију, као подлогу на којој ове странке делују. Чак и ако се узме у обзир да је руско славјанофилство имало своју политичку идеологију, тешко га је поистоветити са православном политичком идеологијом. У том случају оне су само националне и могу се односити на посебне цркве, чији политички интереси нису усклађени у јединствен и целовит корпус идеологије.

Морале би се узети у обзир претпоставке на основу којих је могуће да се говори о католичкој политичкој идеологији, јер постоји опасност да се идеологија погрешно схвати као сума идеја и препорука за деловање из само једног нацрта и од само једног писца. У том би се случају идеологија погрешно схватила као духовна завера. У овом есеју се под католичком идеологијом подразумева ланац идеолошких нацрта који су настали у различито време, од неповезаних писаца и у потпуно друкчијим историјским околностима, а опет сачињавају јединствену теоретску целину и могу показивати континуитет развоја преко узајамних утицаја. Овде се под католичком идеологијом подразумева доктрина о неопходности да се Хабзбуршко Царство одрекне својихседа у Немачкој и Италији и да тај губитак надокнади прикључењем Босне и Херцеговине, или неких других балканских области. Ограничење ове историје на раздобље од 1844. до 1878. се правда објављивањем књиге "Наде Италије" Ђезара Балба 1844. у којој је цела ова процедура систематично филозофски уобличена. Берлинским конгресом 1878. је ова идеологија почела да убира прве историјске плодове. Од стварања Двојног савеза Немачке и Аустро-Угарске 1879. и његовог претварања у Тројни савез са Италијом 1882. та се историја одвијала због истоветности стратешких интереса, страхова и претпоставки, а не због тога што су

државе учеснице на такво окупљање биле натеране због сличности природе њихових узајамних идеологија.

Ова се идеологија обично назива католичким либерализмом, који је формално настао након формирања првих католичких политичких покрета у Британији 1829. (борба против "Test Act"-а), Белгији и Француској 1830. Католичка политичка странка добива темеље око 1828, када јој филозоф Ф. Р. Ламне даје теоретске, а гроф Шарл Монталамбер, члан француског Дома перова, политичка усмерења. Појам "либерализам" је овде варљив. Стара подела у политичкој историји католичке цркве још од времена пре револуције 1789. је било груписање у *галиканце* и *улијрамонијанце*. У стварности је то значило да су пристаће ограничења власти римског папе и право француског краља у наименовању бискупа, скупљању пореза и уопште положају свештеника и верника у држави створиле један неконституисани покрет. Након доношења октроисаног устава из 1814, цркве су у Француској биле изједначене. Протестанти и Јевреји су добили потврду својих слобода које им је донела револуција 1789, а Наполеон обновио. Само је католичка црква остала везана старим обавезама да се покорава решењима државе и краља. Они који су се борили за ослобођење од ове државне стеге, правдали су то традицијом да је једини поглавар цркве универзални католички папа, који у њој има апсолутну власт. У исто време су се залагали за изједначење са протестантима и Јеврејима, тражили слободу савести, штампе и образовања. Укупно узети, ти су захтеви сачињавали једну конзервативну и недемократску идеологију. Либерални католицизам је по томе један варљив појам, који је имао неког оправдања само у време кад је настао, а не и касније. Како су се они борили за самосталну уставну државу у Белгији, за уставну монархију у Шпанији и Португалу, за уједињење аутономних италијанских регија у федеративну Италију под председништвом римског папе, они нису били против националног принципа у држави. Иако не увек, признавали су и начело народног суверенитета, што је практично омогућавало да у верски мешаним заједницама као што је Немачка и јужнословенски простор, могу тежити истим политичким циљевима као њихова национална браћа протестантске и православне вероисповести. Ово је била идејна основа на којој је издигнут Илирски покрет у Хрватској иза 1830, Пољска политичка емиграција кнеза Адама Чарториског иза 1832. и на којима је израсло српско "Начертаније" 1844.

Иако је вододелница на којој се раздваја историја идеологије од историје њеног претварања у политичко дело био тек рат Француске и Пијемонта против Аустрије 1859, стварно је немогуће јасно раздвојити реч од покушаја њеног овоземаљског остварења. Још 1822. у Лиону је било створено једно "Друштво за пропаганду вере". Иако оно брине бригу и у унутрашњим питањима француског друштва тога времена, а нарочито да очува монархијски облик државе, његов главни правац делатности је био Балкан и Блиски исток. Обновљали су старе црквене редове и наводили их да предузму активно ширење католичанства у

православном свету. Ти су редови Језуити, Лазаристи, Доминиканци, Очеви светог духа, ред Милосрдних сестара и Богородице Сионске. Од 1832, када се пољска емиграција помирила са римским папом због ватиканске осуде улоге свештенства у пољској револуцији у новембру 1831, у овом послу им помажу нарочито агенти пољске "Велике емиграције" коју из Париза води кнез Адам Чарториски. Ова је делатност усаглашена са интересима британске и француске владе. У Британији је Дејвид Уркварт издавао часопис "Portfolio", који је превео и на француски језик. У пословима издавања је учествовао и Адам Чарториски. Уркварт је до 1830. био са својим братом у Грчкој револуцији а две године потом је путовао у Србију, да би одмах затим то путовање обновио. Форењ Офису је 1833. написао опширан извјештај о разговорима са књазом Милошем. Тај је извјештај 1844. послужио као први докуменат на основу кога је Фрањо Зах саставио предлог "Начертанија". Овде се радило о узајамности заједничких интереса француске и британске политике, са једне стране, са интересима српске владе на другој. Србија је настојала да се избави притиска Русије да њен цар одреди наследног кнеза, док се књаз Милош упињао да остане при Карађорђевој решењу из доба Српске револуције од 1808. да то уради српска народна Скупштина. У основи је на једном формално уставном питању, постојало неслагање о целој српској будућности. Тежња Србије је била да се формира као самостална европска нација, а не да буде додатно политичко подручје на Балкану које ће европским силама, Русији међу њима такођер, служити као повод да га отварају и затварају према својим потребама. Ово неслагање књаза Милоша са Русијом је Дејвид Уркварт објавио у књизи "Енглеска и Русија" коју је 1835. издао у Лондону, а одмах затим је доживела пет других издања. Урквартов и кнеза Чарториског је циљ био да Србију одвоји од руског панславизма и од ње створи једну европску словенску државу. Ови покушаји вестернизовања панславизма су били присутни и у литератури која настаје око Словенске катедре, која је 1840. отворена уз "College de France" у Паризу. Њен први професор је био песник Мицкијевић, који је такођер сматрао да постоји само један словенски народ. Тада се веровало да су Пољаци најбројнији словенски народ. Сиприан Робер, његов наследник на том месту, 1847. је у Лајпцигу објавио књигу "Два панславизма". Уркварт је био у вези са Копитаром, "Библијским друштвом" у Лондону и 1832. наговарао Вука Караџића да га води у обилазак манастира.

Треба захвалити политичком дару Илије Гарашанина да је на време осетио опасности које за нову српску државу из овога могу проистећи, па из Заховог нацрта "Начертанија" избацио делове који су се односили на сарадњу са Хрватима, под оправдањем да је та сарадња неизвесна због склоности хрватских Илираца да подржавају политику Аустрије и католицизма. Због овог Гарашаниновог избацавања је у потоњој политици, а одмах затим и у научној литератури, настала теорија о великосрпским идејама прве српске политичке доктрине. Први који је у том смислу писао био је генерал Саркотић 1930. године.

Основни задатак целе ове католичке активности је било ширење унијаћења међу православним верницима и црквама Балкана и Блиског истока. Овде треба објаснити да се ради о две варијанте унијаћења. Прва је формула настала код неких пољских католичких секти, у општем оквиру пољског либералног католицизма. Пољски циљеви су били да ослободе Велику Пољску са Украјином, деловима Бјелорусије и Литвом. За њу је израчунато да је у њој било само 44% етничких Пољака. Већина су били православни становници у оквиру Сверуске православне цркве. Пољаци су развили једну идеју да се сједињење двају цркава врши, не само на класични начин какав је примењиван од Фирентинске уније XV века, него да и католичка црква мора правити уступке. Они су предлагали да се код словенских католичких народа уведе словенска литургија, одежде, језик. У том погледу је било нарочито значајна мисија калуђера Иполита Терлецког у Рим и Цариград 1847. и 1848. Успут је свраћао у Београд и Загреб. Без овог објашњења не би било могуће да схватимо посљедњу тачку у илирским "Народним захтевањима" 1848, која се односила на жељу да се одобри увођење словенске литургије и одежда у хрватској католичкој цркви.

Идеја да би Аустрија требало да промени своју политику и узме више учешће у Источном питању, имала је своју претпоставку која је дошла до изражаја након победе Срба код Иванковца 1805. Тада се показало да Срби представљају значајан фактор за одржавање опште европске равнотеже. Њихов савез са Русима би у Источно питање унео и учинак народних револуција и социјалних побуна уопште. Одмах након Наполеонове победе над Аустријанцима код Аустерлица (2. децембра 1805), министар спољни Таљеран је Наполеону сугерисао радикалну промену става према судбини Аустрије. Уместо разарања Аустрије као велике силе, треба је искористити као кључни фактор у политици против Русије. Наполеон је сматрао да су границе Европе, у исто време источне границе Пољске и западне границе Русије. За њу је и пре похода на Москву сматрао да је највећа сила универзума и да је задатак Европе да се због тога уједињава око Париза као свог главног престолног града. Аустрију је назвао "географским непријатељем Србије".

Таљеран је писао да треба Аустрију претворити у "наш главни ослонац који стварамо у Европи. Она се мора одвојити од Енглеске, Пруске и Русије, па заједно са Француском неутрализовати цели континент". Предлагао је стварање савеза између Француске и Аустрије и тако за њу да "нађемо велико место у француском систему, јер Аустрија је незамењива за будуће здравље цивилизованих нација". Наполеон је прихватио овај начин мишљења и 1810. рекао да је "Дунав велика препрека. Ова је река све до сада заустављала напредовање руске армије, али само један палац на десној обали у рукама Руса би по мом схватању био раван савршеном разарању Отоманског царства". Ове идеје нису преузеле француске владе након рестаурације 1815, а ни спољна политика Друге републике 1848. Тек је са обновом бонапартистичке власти у 1849. и стварањем Другог царства 1852. она потпуно оживела.

Систем идеја и политичких препорука које је створио Ђезаре Балбо у делу "Наде Италије" 1844. су имале дубоке коренове у развоју спољне и унутрашњих политика европских држава из наполеоновских времена. У исто време, оно што се ослањало на црквена и религиозна питања, такођер су своје почело имали у овим наполеоновским кореновима. Јакобинска диктатура је 1794. била привремено уништила католичку цркву и уместо ње створила Култ врховног бића, као неку врсту рационализоване религије. У општим напорима помирења нације, Наполеон је католичку цркву вратио коначно у живот, али јој није обновио некадање друштвене и политичке привилегије. Јевреји и протестанти у Француској, а православни у Далмацији, су добили једнака права деловања и државне заштите. Наполеону је црква била потребна као "*instrumentum imperii*", без кога се не би могла створити једна сређена држава.

Прво систематизовано објашњење улоге цркве у новој држави је учинио књижевник Рене Шатобријан са делом "Гениј хришћанства" 1803. Наполеон је био њим одушевљен, а читао га је и римски папа са одобравањем. Основна Шатобријанова теза је била да је хришћанство физичког човека претворило у моралног човека, другим речима од животиње је створило друштвено биће, које живи по моралним начелима. Иако је Шатобријан касније постао Наполеонов противник, он његову државу никада до краја није одбацио. Чак је у позније дане живота (умро је 1848) говорио да би требало створити неког новог Наполеона. У овом свом делу му је можда и правио мале услуге, објашњењем да реч *xeros* на грчком значи љубав према богу. На другом месту је објаснио да "инстинкт који човек испољава према отаџбини јесте најлепши и најморалнији од свих његових инстинката". Будући покрет либералних католика је обдарио њиховим основним убеђењем да треба помирити католичку цркву и модерну државу са њеним учењем о суверенитету. У "Гениј хришћанства" он вели: "Уопште, хришћанство је посвуда било величанствено, јер је *физичког човека* преобразило у *моралног човека*. Сва велика начела Рима и Грчке, као једнакост и слобода, налазе се у нашој религији". Иако је његова књига у јавности дочекана као објава рата Волтеру и велики обрачун са филозофијом рационализма, он је сам мирио дух хришћанства са рационалистичким начелима једнакости и слободе.

Ђезаре Балбо није био сам у стварању великих темеља либералног католицизма. Чак и наслов његове књиге "Наде Италије" је откривен код једног другог писца 1821. Препоруку да Италију треба ујединити уз отварање Источног питања и у оквиру великог европског размештаја направио је писац Ђанбатиста Марокети у једној књизи на француском 1826. и новом њеном издању 1830. Поред Ђезара Балба су у овом зидању нове идеологије велике прилоге дали филозоф Антонио Росмини и теолог Винћенцо Ђоберти. Овај последњи је књигом о "Моралном и грађанском примату Италијана" 1843. најдоследније изградио програм уједињења Италије у једној конфедерацији на чијем челу би био

римски папа, али није нигде говорио да би то требало урадити окретањем Аустрије на Балкан и потискивањем Русије даље у Азију са тог подручја.

Идеје Росминија, Ђобертија и Балба и данас доживљавају ренесансу у покрету уједињења Европе у облику малих регионалних аутономија, а не по принципу суверених националних држава.

Италијански Ризорђименто је био подељен у две струје, које су се и популарно и научно називале *неоџвелфима* и *неоџибелинима*. Наогибелини су сачињавали демократско крило под водством Мацинија и Гарибалдија, са идејом о уједињењу италијанске нације у форми једне унитарне републике. Полазили су од тога да је нација дар од бога и његово остварење. Мацини је писао студију у којој је доказивао да нема посебних раса у Италији и да их је она у средњем веку самлела у јединствено етничко тело. Нација је заједница јединственог језика и по томе природно остварење, а не нешто вештачко.

За неогвелфе, то јест либералне католике, нација је настала спајањем старих покрајинских идентитета. "Папа је Италија", било је начело италијанских неогвелфа. Росмини вели да нема италијанске нације и да је створен појам "италске нације" као црквеног и религиозног јединства, на коме живи седам различитих "италијанских народа" - Сицилијанци, Наполитанци, Тосканци, Лигури, Пијемонтежани, Ломбарђани и Венецијанци. Ђезаре Балбо је говорио о етничким федерацијама као мотиву који је присутан у целој историји Италије од предримског времена. Још су етрушћани били организовани у једној конфедерацији. И он каже да нема италијанске нације, него само покушај да се она створи од покрајинских идентитета.

Књигом "Наде Италије", Ђезаре Балбо је створио најпотпунији и најхармоничнији филозофски систем који је заокружио све што је католички покрет у Европи до тада могао да баштини новој политичкој идеологији. На првом месту је усвојио начело да се Италија уједињава у облику федерације, под папским председништвом, уз услов да се Аустрија окрене на Балкан и тамо нађе територијалну компензацију изласком на обале Црног мора и преко Солуна на Егејско море. Напуштајући Ломбардију и Венецију, као и све неаустријске покрајине у Немачкој на западу, она постаје стабилна европска сила која има велику историјску мисију да ослободи Јужне Словене. За њих је рекао да са Русијом могу бити робови Словена, а са Немачком једино могу да остваре своје право ослобођење. У исто време није штедео ни Пољаке, јер је целу Пољску препуштао Прусској. Тако би Пруска и Аустрија, као две немачке државе, оствариле цивилизацијску улогу на простору Источне Европе. Земљиште од Балтика до Јадрана је слабо насељено, па Балбо вели да треба пустити немачке колонисте да га населе. Није утопија уверавати да Немачка треба да својим насељавањем Источне Европе створи тамо модерну цивилизацију, "утопија је мислити да би се европски Исток могао населити без блиске Немачке".

Дужност је Аустрије да се спусти низ Дунав, за који је још Адам Смит мислио да је природни економски излаз Баварске и Аустрије.

Слично као Ђоберти, Балбо прави грешку што и етановнике Влашке и Молдавије сматра Словенима, а у ту заједницу под општим патронатом хабзбуршког цара он је трпао и Албанце. За Ријеку, Сплит и Дубровник сматра да су италијански и вели да се око њих треба нагађати са Аустријом, око поседа које би она добила уз Дунав на северу. "Било је неопходно, каже он, да се цивилизује овај народ. Без присуства Запада, Европе и хришћанства Русија их не може цивилизовати. Остала је сила азијатска и варварска". Као некадањи функционер малог ранга у Наполеоновој администрацији и дипломатији, он је познавао став и Наполеона и Таљерана о потреби да се Аустрија учини савезником. Чак вели да се "западне границе Русије морају зауставити тамо где више или мање почиње Пољска".

Када је за папу изабран 1846. либерални Пије IX, ова се идеологија претворила у заставу за вођење реалне политике. Већ 1847. је створена "Lega doganale" у северној Италији, а у револуцији 1848. ће идеје либералних неогвелфа доживети пораз. Сама папска држава се претворила у Римску републику, у чијем триумвирату основну улогу врши Мацини. Ипак је одмах након стварања Другог царства 1852. у Француској ова идеологија обновљена. Већ 1853. је Наполеон III саветовао Аустрију да заузме Босну и Херцеговину. Три године потом је маршал Радецки (1856) у опширном меморандуму образложио да Аустрија мора окупирати Београд и Босну и Херцеговину, јер је иначе изложена опасности да изгуби своје поседе у Далмацији и Истри.

Идеје о уједињењу Италије у облику конфедерације под папским водством су претворене у војни програм у рату који је Француска у савезу са Пијемонтом повела против Аустрије 1859. Још 1856. је Наполеон III формулисао да Аустрија може заузети одређена подручја Балкана уз реку Дунав, али да то мора да компензира уступцима на реци По. Рат 1859. је почео споразумевањем француског цара са пијемонтешким председником владе Кавуром у Пломбијеу 21. јула 1858. Тада је закључено да ће се након победе створити једна недовољно одређена држава Северне Италије од Алпа до Јадранског мора. Претпостављало се да ће се одмах након тога прикључити и друге италијанске области, остварујући тако јединствену Италију као федерацију под председништвом римског папе. Кад је рат завршен, са мањим територијалним тековинама него са италијанска страна надала, француски и аустријски цар су предвиђали да за такав циљ још није касно. Остављена је могућност да ће за такву федерацију у Италији Венеција остати некако везана, иако је остала у хабзбуршком царству.

У оваквим околностима је постојала претпоставка да би се могла покренути једна мађарска побуна, или у замену за њу чак и одцепљење Галиције са Краковом. Готово сви тајни учесници у организовању доборовољачке легије и њеног искрцавања негде на јадранској обали 1849. су поново прегли да ту идеју сада и остваре. У Молдавију и Влашку долази мађарски генерал Клапка који је припремио искрцавање оружја. У исто време је посетио и Београд, као и стари знанац

Герути. Генерал Тир је из Торина послат у Париз. Циљ је био да се организује искрцавање добровољачке легије под командом генерала Миерославског. Пошла би из Анконе, за једну ноћ би се нашла у Спичу код Бара. Веровали су да им је довољно пола сата да ускаче у Црну Гору, где су припреме и дочек били обављени на време. У Херцеговину би се пребацили преко Зубаца, а онда маршовањем јужно од Мостара отишли за Крајину, па преко суве границе у Хрватску. Наводи се да је Лука Вукаловић био обезбедио дочек и пратњу. Са српске стране је због ових тајних планова упућено више лица. У средиште пољске емиграције у Паризу је био дошао Манојло Јокић, који је и 1849. са сличним плановима долазио у друштву са Херкаловићем.

Није сасвим јасно ко је све стајао иза Еугена Кватерника и његове књижице "Хрватска и италијанска конфедерација" коју објављује на француском језику у Паризу. Он је 1858. био отишао у Русију, због одређених свесловенских убеђења. Врло брзо је одатле послат на Запад са руским новцем, који је потом добивао и од руских дипломатских представника у Бечу. У Италији су знали за ову његову мисију и веровали некада да је био у одређеним везама са бонапартистичким круговима у Паризу, а некада са руским славјанофилима у Петерсбургу и Москви. Предговор његовој књизи је написао, а неки веровали да је он прави аутор књиге, бонапартистички публициста и истакнути католички клерикалац Леусон Ле Дик. Веровао је да би стварањем велике хрватске државе италијанска конфедерација са истока добила преко потребну заштиту. Италијански историчар Анцилоти је мислио да је том књижицом бонапартистичко водство покушало да разграничи хабзбуршке Словене у Истри. Ако се узме у обзир да је 1860. у Лајпцигу била објављена славјанофилска "Посланица Србима", онда би се могло закључивати да су руски славјанофили и званична политика иза њих покушали да преко Кватерниковог одашиљања онемогуће српске тадашње планове да са Хрватима створе заједничку југословенску државу.

Главна историјска тековина, а по много чему би се морало закључити и трајна историјска тековина, било је продубљење политичког расцепа између Срба и Хрвата. У својој књижици Кватерник је границе Велике Хрватске протегаво од реке Соче на западу, до Неретве, Дунава и Дрине на истоку. На обе стране је изазвао бурне расправе о историјском праву. Већина италијанских писаца у оквиру ових полемика је заступала тезу да је источна граница Италије на реци Раши у Истри. Неки су то протезали до Ријечине у Кварнеру, па захтевали и Ријеку на граници у италијанској држави. Откривено је да постоји наука која доказује да је граница Источног и Западног Римског Царства ишла Дунавом, па Савом и Купом излазила на Кварнер. Историчар Салвемини цитира једну петицију истарских избеглица италијанском краљу, у којој помињу да је у античко време један рат у Кварнеру називан *Paxtecum*, (мир с тобом) као место разграничења Истока и Запада Европе.

Има неког изненађења у чињеници да је на Кватерникове претензије у Босни главни одговор дошао од Александра Ф. Гилфердинга.

За њега се веровало да је био упознат са Кватерниковим доласком у Русију и да је знао славјанофилске планове с њим. Гилфердинг је био завршио свој путопис кроз Херцеговину, Босну и Стару Србију и 1859. га објавио. Он је у одговору Кватернику навео да на том дугом путу нигде није нашао једног јединог човека који би се у Босни идентификовао као Хрват. Уобичајена идентификација је била по верском кључу Србин, Латинин и Турчин. На два места је у овом одговору Гилфердинг пророчки написао да је Кватерник почео присвајање због недостатка осећања братољубља, као главне одлике словенског менталитета. На та два места је страховао да се са хрватске стране таква питања разграничења са Србима могу решавати само крвопролићем. У Босни је постојао једино српски етнички идентитет.

Цели овај рад око могуће побуне мађарског, пољског и јужнословенских народа праћен је појачаним деловањем на ширењу католичке уније у Бугарској и Македонији. Средиште ове радње је било водство пољске емиграције у Паризу. Записници седница овог водства од 1860. до 1864, које је објавио пољски историчар Хенрик Вересицки, показује да је постојала једна "Оријентална комисија" уз ово водство и један бугарски комитет у Бугарској. Католичка удружења по западноевропским земљама, а изричито се наводе она из Енглеске, Немачке и Шпаније, су скупљала финансијска средства. Агенти уније су у овоме имали везе са загребачким надбискупом Хауликом, католичким бискупом у Познању. Повремени емисари су одлазили уз Бугарске у Ватикан, или су одатле упућивани. Француска влада је помагала да се покрене један бугарски лист у Цариграду. Један агент за ширење уније је био послат и у Београд. Средиште уније је било око Једрена, али се она ширила на 24 села око Трнова. Из Македоније је хватала маха по селима према Солуну. Џемс Бејкер, чије је дело "Турци у Европи" преведено на немачки језик 1878, је након обиласка ових унијатских села по Бугарској и Македонији, закључио да је "њихово духовно водство све предузело што је знало да их учине да забораве своју националност". У ове подухвате за унијаћење је све више тонуо и бискуп Штросмајер, посебно након неуспеха на првом Римском концилу 1870.

Хабзбуршко водство се коначно помирило са чињеницом да мора напустити ранију улогу у Немачкој конфедерацији и поседе у северној Италији и компензацију за те губитке тражити на Балкану. Све западне силе су је у овоме подржавале, а најдоследније и најупорније Велика Британија. Она је од 1815. показивала жив отпор руским плановима ширења на рачун Турске. У више махова је британска влада давала иницијативу да се наведе Турска да на миран начин препусти Босну и Херцеговину Аустрији. У обзир је долазило и стављање под аустријски протекторат Молдавије и Влашке, чак и у променама 1865. кад су се те две покрајине већ биле ујединиле у националну државу Румунију. Лорд Палмерстон се прославио својом тезом да његова отаџбина нема сталних пријатеља, него само сталне интересе. Она је једино у време револуције 1848 - 1849. помагала мађарски сепаратизам, само због

чињенице што је хабзбуршки двор постигао политички и војни савез са Русијом. У време рата 1859, британска влада је нудила финансијски зајам (научна литература помиње понуду од 30, или 5 милиона фунти стерлинга) по коме би се од Турске откупила Босна и Херцеговине, или Молдавија и Влашка. Препуштала је нека јонска острва као аустријско упориште, пре него их је у корист грчке оставила 1865.

Након пораза Аустрије у рату 1866, губитка Венеције и стварања Северонемачког савеза, Француска је потпуно напустила и раније само повремене и недоследне планове помоћи балканским народима за ослобођење. Хабзбуршки војни стратеги су учестали са плановима заузимања Босне и Херцеговине. Поред маршала Радечког постоје захтеви адмирала Тегетофа и шефа генералштаба Бека. Министар спољних послова Бојст је 1867. поручивао у Ватикан да је "увек мислио да су црква католичка и (хабзбуршка) монархија сестре које се узајамно морају обезбеђивати. Оно што је цркви неопходно то је обнова и моћ Аустрије". Од 1849. по Босни, Херцеговини и северној Албанији је створена мрежа конзулата и разних других представништава. Годишње је за потребе сузбијања српских тајних организација издavana редовна годишња квота. Гроф Андраши је од 1871. појачао помоћ Штросмајеру на отварању католичких школа, а генерални конзул у Сарајеву Теодоровић је добио овлаштење да турском валији понуди план о насељавању муслиманских и католичких насељеника уз реку Дрину и црногорску границу, како би се прекинуо српски етнички континуитет.

Установе које су подржавале хабзбуршку експанзију на Балкану под религиозним мотивима су били Генералштаб, министарство војно, царева војна канцеларија, водство цркве и њена штампа, "*Katolisch - politische Kassino*", свеаустријски католички конгрес 1877. на коме учествује цели хрватски епископат. Конгрес италијанских католика у Фиренци 1875. је такођер дао свој прилог општеевропском католичком расположењу. Улога цркве у устанцима 1875. до 1878. је била јако наглашена. Ватикан је сломио отпор фрањеваца у Ђакову 1875. и натерао их, под претњом одузимања финансијске потпоре, да свој семинариј преселе у Острогон. Католички емисари из Далмације су узели видно учешће у покретањима католичких сељака Доње Херцеговине на устанак, а свештеник дон Иван Мусић је преко дубровачког бискупа Зофрона добивао замашну новчану потпору од министра спољних послова Андрашија. Вицеконзул Вандхарт је, након прогласа уједињења Босне са Србијом од стране српских побуњеника на Видовдан 1876, обилазио католичке и муслиманске прваке да дају изјаве против таквог уједињења. Непосредно пред окупацију 1878. финансијску су потпору добили неке српске устаничке старешине, доста сарајевских бегова и црногорски кнез. У августу 1878. је Римска курија затражила од хабзбуршког цара да дозволи делатност католичких емисара на окупираном територију.

Италијански историчар Федерико Шабо је у својој "Историји италијанске спољне политике од 1870. до 1896." закључио да су се конзервативне италијанске партије ("*Destra storica*") придржавале идеја

Ћезара Балба све до краја прошлог века. Он вели да је коначним уједињењем Немачке и Италије 1871. био створен један нови поредак ("*in novus ordo*") који се придржавао идеја Ћезара Балба и ослањао се на Рим и Берлин. Федерико Шабо је 1950. објавио и писма аустријског министра спољних послова Калнокија у којима је руска православна црква оптужена да је својим нетолерантним и агресивним карактером, а затим обилатом подршком коју је давала револуционарним покретима православних и словенских народа за ослобођење, постала "најчвршћи и најнепријатељскији елеменат који се у ово време (децембар 1883) супротставља католичкој цркви на Истоку".

Државе не воде спољну политику и ратове због религиозне припадности већине њихових верника, него због различитих интереса који их нагоне да то чине. У већини случајева је то борба за престиж у општој утакмици за одржање европске и светске равнотеже, захтеви економије и војна стратегија. Сама идеологија не води ратове, али се увек узима као средство којим се најбоље рационализује ова политика. У томе смислу и континуитет католичке политичке идеологије од времена Ћезара Балба треба узети у обзир, као врло значајан фактор у решавању *источног питања*.

Milorad ЕКМЕЋИЋ

THE ROLE OF THE CATHOLIC POLITICAL IDEOLOGY IN THE
COURSE OF EASTERN QUESTION 1844-1878.

Summary

The writers of the "Catholic Liberalism" in western countries (Antonio Rosmini, Vincenzo Gioberti, Cesare Balbo, F. R. Lamenaies, Rene Chateaubriand) developed an ideology of appeasement of the modern state and the traditional teaching of the Catholic Church. The summarisation was done by Cesare Balbo in his "Le Speranze d'Italia" 1844. The basics in this ideology was theory that a nation was not an integrated ethnical whole. Italy never was a nation. It was divided into the different "popoli italiani" - Sicilians, Neapolitans, Tuscans, Ligurians, Lombardians, Piedmontesians and Venetians, if only the main branches should be taken into consideration. Instead a unitarian republic, Italy should join a confederation under the chairmanship of the Roman Pope. The idea collapsed in the revolution 1848. and 1849, as well as in the war 1859. Following this philosophy, Napoleon III attempted a deal with Austrians to exchange Lombardy and Venezia for the Bosnia and Herzegovina. Great Britain offered a financial help of 30000 pounds (or 5000 only in another case). In Austria ruling elite was fond of the idea only after the war in 1866, with emperor Francis Joseph, his Military Office, General Staff of the army, the whole Church hierarchy and especially the First Austrian Catholic Congress in 1877. A "Catholic Casino" in Vienna offered its services. After the war 1859. it was attempted a deal between the Serbian and Croatian sides, as well as between the Croatian and Italian ones. The publication of the book (Engen Kvaternik) "Croatia and the Italian Confederation" in Paris 1859. with an introduction by the clericalist and bonapartist writer Leouson Le Duc produced a debate between Italian, Croatian, Serbian and Russian writers on the lines which had to delimitate Slavic and Italian nations, as well as the Croatian the Serbian one. The Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878. was done upon this ideological blueprint. Croatisation of the culture in Bosnia and Herzegovina immediately after the occupation, attempts in forceable unification of the Orthodox Church of the colonisation of the Catholic settlers into provinces was encouraged. From 1878. through 1914. some 230000 Catholics emigrated in the Bosnia and Herzegovina what produced a raise of percentage of their population in the provinces from 18% to 23 percents. The overall strategic importance of the Serbian territories in the Balkans basically was designed by Napoleon I and

his foreign minister Talleyrand. In 1810, it was Napoleon who said that only one inch of territory on the right bank of Danube around Belgrade under the Russian control should be considered as equal as the collapse of the Ottoman empire. Talleyrand wrote in 1806, after the first greater Serbian victories upon the Turkish army and the battle of Austerlitz 1805, with the Austrians, that Austria should become an important pivot of the French continental system. European eastern boundaries are following the lines of the Polish eastern boundaries, and Austria should be encouraged to play a role in diverting the Russian strategic interests from Balkans toward the Central Asia.

